
OB RAZSTAVI ŠAMANIZEM LJUDSTEV SIBIRIJE V SLOVENSKEM ETNOGRAFSKEM MUZEJU

Mojca Ramšak

247

17. aprila 2019 smo obiskovalci na odprtju razstave *Šamanizem ljudstev Sibirije* v Slovenskem etnografskem muzeju enotno ugotavljali, da zanimanje za to razstavo znatno presega kvadraturu spodnjih muzejskih prostorov ter ploščadi skupaj. Ljudje so tako množično drli v muzej, da se ni dalo dihati in skorajda ne stati na obeh nogah, spremljevalni dogodki na muzejski ploščadi so nasičenost z obiskovalci še povečali. Tolikšno evforijo je povzročila gostujoča razstava dr. Valentine V. Gorbačove in dr. Karine Ju. Solovjove iz Ruskega etnografskega muzeja v Sankt Peterburgu o sibirskih šamanih. Na odprtju smo poleg ruskih gostov, domačih etnologov in siceršnjih rednih obiskovalcev muzejskih odprtij videli tudi številne slovenske novodobne zdravilce, jogije, mistike in umetnike, ki jim je šamanizem podlaga za interpretacijo dediščine, njihov množični obisk pa prav gotovo pričča tudi o razširjenosti teh praks v Sloveniji.

Šamanizem je že več kot stoletje v presečišču tako medicine kot svetovne humanistike. Poleg tega danes v šamanizmu iščejo odgovore na bivanjska vprašanja številni umetniki, popotniki ali tisti, ki so naveličani obilja sodobnega sveta in bi se želeli »vrniti h koreninam« in ki iščejo alternativne oblike duhovnosti. Slednje še zlasti privlačijo tehnike ekstaze in stimulativna sredstva za doseg le-te, zdravljenje z zvokom, plesom, dramo, zdravljenje z rastlinami, različni postopki očiščevanja telesa ali pa zgolj čakanje na vizijo v zavestni osami.

Stiki s prvimi šamani segajo v obdobje odkrivanja sveta, tedanji opisi pa so povezani z verovanjem zahodnoevropskih popotnikov, ki so bili osupli in zgroženi nad drugačnimi religioznimi prepričanji. Sama beseda šaman izvira iz tunguščine in je preko ruščine postala strokovni pojem v vseh jezikih. Šamane pa najdemo tudi v medicinskih in verskih tradicijah Amerik, na Kitajskem, v Koreji, na Japonskem (tam so to ženske). Pojem šaman zaobjema opis človeka, ki varuje ljudi in živali pred zlimi silami, posreduje med človeškim in nadnaravnim svetom in prerokuje. V transu vzpostavlja stik z drugimi svetovi, komunicira z duhovi živali, naravnih sil ali umrlih, da bi pomagal pri zdravljenju, plodnosti, rodovitnosti, slovesu ob smrti, da bi s pomočjo duhov svoji skupnosti zagotovil uspešen lov in odstranil zle uroke. Spremenjeno stanje zavesti in stik z duhovi mu omogočata jasnovidnost in

Maska popolnoma iniciiranega šamana, ljudstvo Udegejci, daljni vzhod, pozno 19.–zač. 20 stol.
(foto: Dokumentacija SEM, 2019)

podeljujeta pomembno družbeno vlogo. Moč zdravljenja in vedeževanja prejema neposredno od nadnaravnih bitij. Strokoven prevzem tunguškega poimenovanja za šamane je povezan s Sibirijo zato, ker so šamani tam prvič postali znani evropskim popotnikom in učenjakom. Sicer pa že nekatere poslikave iz paleolitika nakazujejo na obstoj ekstatičnih praks in verovanja v zaščitne duhove – največkrat so bile to živali, kot so npr. ptice. Zvočni predmeti, ki odganjajo zle duhove, so bili znani tudi v železni dobi in zelo verjetno je, da so bili povezani s šamanizmom.

Zaradi napačne razlage šamanskega ekstatičnega stanja, ki je izključno obrednega značaja, so prve etnološke in etnopsihološke teorije šamanizem vzporejale z epilepsijo in shizofrenijo. Kljub podobnostim so kasnejše študije pokazale, da so šamani mentalno zdravi in da le obvladajo mentalno in telesno samodisciplino, ki je večja kot pri drugih ljudeh v njihovem kulturnem okolju, ter da znajo zavestno nadzorovati dinamiko ekstaze.

Šamanizem se je Rusiji obdržal kljub močnim sovjetskim protiverskim kampanjam in preganjanju vernikov ter družbenokulturnim spremembam in danes doživlja svoj preporod tako v Rusiji kot drugje po svetu. Šamanizem kot sistem je preživel, sicer pa je vloga šamana danes okrnjena in skrčena na interpretacijo neobičajnih ali naravnih fenomenov, sanj in drugih znakov. Zdravljenje živali ali ljudi je redko, opravljajo ga šamani višje kategorije, ki uporabljajo razne šamanske parafernalijske kot npr. šamanski boben in posebna oblačila.

Popularizacija šamanizma drugje v svetu je začela naraščati od šestdesetih let 20. stoletja prek antropologije in etnologije, ti zgodnejši vplivi pa so prihajali od

Utrinek z razstave (foto: Miha Špiček, 2019)

Carlosa Castanede (1925–1998), ameriškega pisatelja perujskega rodu, ki velja za enega od začetnikov novodobnikov oz. gibanja new age, in antropologa Michaela Harnerja (1929–2018), ki je s svojimi terenskimi raziskavami in ustanovitvijo *The Foundation for Shamanic Studies* sprožil globalno neošamanistično gibanje.

Eno od temeljnih del za preučevanje šamanizma pa sega v leto 1951, ko je Mircea Eliade objavil *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*. Druga pomembna dela so še: Michael Harner, *The Way of the Shaman: A Guide to Power and Healing* (1982), Klaus E. Müller, *Shamanismus: Heiler, Geister, Rituale* (1997), Juha Pentikäinen, *Shamanism and Culture* (1998), Piers Vitebsky, *Shamanism* (2001), I. M. Lewis, *Ecstatic Religion: A Study of Shamanism and Spirit Possession* (2003), *Shamanism: A Reader* (2003), Margaret Stutley, *Shamanism: An Introduction* (2003), slovenski prevod francoskega dela Jeana Clottes in Davida Lewisa-Williamsona *Šamani iz prazgodovine: Trans in magija v okrašenih jamah* (2003; orig. 1996) ter zbornik slovenskih avtorjev *Šamanizem*, ki je izšel pri reviji Poligrafi (št. 43/44, 2006; ur. Igor Škamperle in Mojca Terčelj).

Tudi ruski avtorici vodnika po razstavi *Šamanizem ljudstev Sibirije = Shamanism of the peoples of Siberia* (Ljubljana: Slovenski etnografski muzej 2019) sta napisali več del na to tematiko: Valentina V. Gorbačova je avtorica monografije *The peoples of the Great North: Art and civilisation of Siberia* (v ruščini izšlo 1989, v angleščini 2000), v soavtorstvu s Karino Ju. Solovjovo pa *Shamanism of the peoples of Siberia: From the collection of the Russian Museum of Ethnography* (2009). Pomembnejša dela o sibirskem šamanizmu so še: Taras M. Mikhailov, *Buriatskii shamanism: Istorïia, struktura i sotsial'nye funktsii* (1987), Ronald

Hutton, *Shamans: Siberian Spirituality and the Western Imagination* (2001) ter enciklopedično delo *The Peoples of Siberia*, ki je izšlo v ruščini leta 1956 in nato v angleškem prevodu 1964.

250

Ruski etnografski muzej iz Sankt Peterburga, osnovan kot etnografski oddelek Ruskega muzeja carja Aleksandra III., je bil ustanovljen leta 1895 na povelje carja Nikolaja II. in je postal samostojen muzej leta 1902. Danes je eden od največjih etnografskih muzejev v Evropi. V njegovih zbirkah je več kot 500.000 predmetov, 220.000 fotografij, ilustracij in arhivskega gradiva o zgodovini in kulturi kar 158 narodov in etničnih skupin, živčih na ozemlju Rusije in v sosednjih regijah. Več kot 60.000 muzejskih predmetov in 20.000 fotografij predstavlja kulturo prvotnih ljudstev Sibirije in ruskega Daljnega vzhoda. Med njimi imajo posebno vrednost zbirke na temo šamanizma iz obdobja od konca 19. stoletja do danes, ki z eksponati in fotografijami omogočajo vpogled v domala vse njegove značilnosti. So ene najboljšežnejših ne le na ozemlju Rusije, temveč tudi zunaj njenih teritorialnih meja, vsebujejo pa več kot 60 šamanskih oprav, okoli 70 bobnov in drugih 105 tolkal.

Razstava v Slovenskem etnografskem muzeju je prikazala šamanizem kot edinstveni fenomen svetovne civilizacije, ki se v različnih oblikah in različnih časih pojavlja v Aziji, Evropi in Ameriki od kamene dobe do danes. Osredotočila se je na oblike šamanizma avtohtonih ljudstev Sibirije in ruskega Daljnega vzhoda, katerega nosilci so šamani – posredniki med nebom in zemljo. Osvetlila je bistvene sestavine šamanizma, za katerega je značilno posebno pojmovanje zgradbe sveta, sestavljenega iz treh delov – zgornjega (neba, kjer prebivajo bogovi), srednjega (zemlje, kjer živijo ljudje) in spodnjega (podzemlja umrlih), med seboj povezanih z osrednjo osjo (axis mundi). Simbol te svete navpičnice je drevo sveta, iz katerega si je šaman izdelal svoj boben.

Sibirski šaman je veljal za osebo, izbrano od duhov, saj je zmožal vzpostaviti stik z duhovnimi bitji vseh treh svetov. V obredu, imenovanem »kamlanie«, je dosegel stanje zamaknjenosti, v katerem je prečil svet duhov. Bil je posrednik med človekom, naravo in svetim svetom, naseljenim z duhovi, in stremel je k harmoniji med naravo in človeštvom. Bil je skrbnik redkih znanj in tradicij in je imel bistveno vlogo v življenju skupnosti, v katero se je prek obredov vključeval v njene družbene, ekonomske in duhovne aktivnosti. Po Mircei Eliadeju je šaman teolog in demonolog hkrati, izvedenec za ekstazo in vrač, pomočnik pri lovu, varuh skupnosti in čred, vodnik in spremljevalec duš in v nekaterih družbah tudi učenjak in pesnik. V ritualnih obredih so šamana spremljali predniki in njegovi duhovni pomočniki.

Območja, ki so jih naseljevala sibiriska ljudstva (tundra, gore, jezera, tajga, stepe), so bila okolje, v katerem se je izoblikovala njihova predstava o modelu sveta. Naravni elementi in pojavi so posebljeni v duhovnem svetu, ki je vzporeden snovnemu.